Béres Tamás

Közös házunk gondozása

Amióta a multi- és inter- szócskákat csaknem minden olyan szavunkhoz hozzákapcsolhatjuk, amelyekkel változó világunkban eddig a békés állandóság érzését idézhettük fel, alapjaiban változott meg életérzésünk. Gondoljunk mindenekelőtt a kultúra, a tudomány és a vallás világára. Kultúránkat eddig is sokszínűként ismertük. Tisztában lehettünk előnyeivel és fogyatékosságaival, viszonylag megnyugtató módon magyarázhattuk meg a legjelentősebb ellentmondásait és feszültségeit történelmi okokkal, és ezek a magyarázatok egyben a továbblépéshez szükséges tervek alapját is képezhették. Ugyancsak megszoktuk a világismeret felépítéséhez nélkülözhetetlen tudományos módszertanainkat. A világ egységességének és részletgazdagságának, a szellem és anyag kettősségének, az intuíció és levezetés összetartozásának létjogosultságát, még ha sok kritikával illettük is, mégis viszonylag egységes és bevett eljárásként kezeltük. Hasonló oldalukról ismertük vallásainkat is. Részekre szakadt, részben vérrel és erőszakkal, részben a bölcs belátás, rokoni elfogadás és szelídség betűivel írt vallási hagyományaink alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a mindennapi élet, a kritikus helyzetek és a történelmi korfordulók során újabb erőt merítsünk belőlük a továbblépéshez.

A kultúra, tudomány és vallás megszokott használatának minden jel szerint az a megváltozott helyzet vet mostanában véget, amelyet multikulturalitásként, multidiszciplinaritásként és vallási pluralizmusként ismerünk. Annak ellenére, hogy a szavak szintjén nem volna okunk feltételezni a szükségszerű változást – hiszen eddig sem tudtunk otthonosan mozogni a kultúra, világismeret és vallás egyszerre több rétegében, és ez ezután sem várható –, az életérzés tekintetében jól érzékelhető változás

történt. Minden nehézség és összetettség ellenére a modern kort a modellalkotás szabadsága jellemezte, ahol a mindenkori jelen nagy kérdései valamiképpen jövőbe mutató lehetőségeket ígértek. Akár látens, akár kifejezett formában, a jövő ígéretét hordozták. Ez jól megfelelt a társadalmi és kulturális feltételrendszerek folyamatos fejlődésébe vetett hitünk elvárásainak, ahol még az embertelenség, önzés és nyerészkedés válogatott programjait és a nagy háborúk kataklizmáit is fel tudtuk dolgozni azzal a szemlélettel, hogy a történelmi fejlődést végső soron nem érintő tévutakról van szó, amiből sokat tanulhatunk a jövő érdekében. A történelem egész eddig tág porondot biztosított az emberek, népek és földrészek békés vagy harcos kapcsolatainak, ahol a legalattomosabb szándékok a legszentebbekkel együtt „a történelem az élet tanítómestere" feliratú dossziéba kerülhettek további okulás végett. Ennek a történelemértelmezés szabadságában gyökerező szabadságnak nemrég a jövő kétségessé válása vetett véget.

Az ember ember ellen fordulásának ősi technikáit a kultúra tág keretein belül évezredeken át viszonylag jól lehetett kezelni. Erről a Genezisben olvasható Káin és Ábel története is tanúskodik. Az elzárkózó, magába forduló, testvére kulturális előnye miatt érzett irigységét feldolgozni képtelen Káin egyszerre testvérgyilkos és az új, bár kisebb szabadságfokkal rendelkező esély megajándékozottja. A velünk együtt teremtett világ minden részletével, vagyis a teremtménytársainkkal való önző és kitartó szembefordulás azonban a jövőfogyatkozás korát hozta el. Rachel Carson 1963-ban nemcsak az esztétika, hanem az egészség és az élelmezésbiztonság szempontjából is aggályosnak látja a jövőt, amely a természet rendjének megváltozásával, a tavaszi zsongás elnémulásával jár. Aurelio Peccei, a Római Klub elnökeként néhány évvel később azt a meglepő kijelentést teszi, hogy „a jövő ma más, mint eddig volt". Francis Fukuyamának a jövő végéről szóló sokat idézett gondolata prófétai tévedés volt, még ha tévedését a szerző maga ismerte is be egyik későbbi munkájában.

A kereszténység, szent iratai tükrében és történelmének bizonysága szerint, többször került olyan helyzetbe, amikor nem állt rendelkezésére kiszámítható jövőkép. Ezekben az időszakokban eszkatológikus képekben, apokaliptikus szimbólumokban, a világtól elforduló dogmatikai tanításban, konzekvens etikai normákban vagy feljegyzetlen elmélyült imádságok formájában fejezte ki a jövő Urába vetett hitét és személyes jövőbeni sorsába vetett reménységét. Ám a világ mai állapota nem a „megszokott" módon zárja el a jövőbe lépés és pillantás lehetőségét. A tét most nem az, hogy egy gazdasági vagy hatalmi szempontból értékes területet, jövedelmező pozíciót vagy intézményt ki fog elveszteni, és ki veszi át fölötte majd az uralmat. Ezekben az esetekben, ahogy ismert, a győztes fél lépett tovább, s az uralkodás logikájának megfelelően győzelme egyben igazát vagy Istenbe vetett hitének komolyságát is hitelesítette. A kérdés jelenleg inkább az,

hogy hogyan szürkül el kezünkön a ránk bízott, eredetileg jónak teremtett világ? Milyen életbölcsességet tudunk utódainkra hagyni, ha a mienkhez hasonló kezdőfeltételekkel rendelkező világgal már nem vagyunk képesek megajándékozni őket? Nem utolsósorban: felismerjük-e a föld jelenlegi sebeiben a rajta élők nevében is saját felelősségünket, vagyis tudunk-e irgalmasak lenni azokkal a teremtménytársainkkal szemben, akik a legkiszolgáltatottabb helyzetekben vannak?

A bibliai és teológiai végidő-ábrázolások és -várakozások „emeletes", tehát hierarchikusan elrendezett kozmikus szimbólumrendszerei mindig az események mögött álló isteni gondviselés vigasztaló többlet-üzenetét hordozták. Nincs okunk kétségbe vonni a Gondviselés, az isteni Providentia hatékonyságát napjainkban sem. Ám mintha a világ szekularista feledékenysége és Isten népének túlságosan lassú eszmélése között kialakult, létrejött volna időközben egy képileg szegény, horizontális, „lapos" eszkatológikus történelmi képlet, amelyben ugyan az embernek még lehetnének korlátozott esélyei megfelelnie a teremtésben kapott elvárásoknak, de ereje már nincs hozzá. Ezeknek a sűrűsödő, feltorlódó, idősíkokat és cselekvési perspektívákat egymásra kényszerítő szekuláris végidő-jeleknek lehetünk tanúi mindannyian multikulturális és értékpluralista szavakkal jellemzett világunkban. A modellalkotás már minden jel szerint nem segít. A tudásipar tucatjával ontja magából termékeit a drága és előkelő tudományos szaklapokba jobbnál jobb és újabbnál újabb modell-ötleteiből, de ezek a termékek inkább a saját maguk elé állított magas szakmai ezoterikus követelményeknek felelnek meg, mint az emberi felelősség gyakorlása és a teremtett világ élő arcának felfedezése felé indító hatékony bátorításnak.

A szekuláris modellek szintjén több mint elégséges törekvés lehetne az inter-kapcsolatok olyan világa, amilyet az interkulturalitás eszménye is megjelenít. A multikulturalitás azonban a legtöbb esetben előbb fordul át multikulturalizmusba, azaz önnön adottságának újabb problémákkal terhelt változatába, mint keresni tudná azokat a közös gondolkodást, tervezést és aktív cselekvést igénylő kulturális találkozásokat, amelyeket interkulturalitásként ismerhetünk. A vallási pluralitásból mint az eltérő vallások egymás mellett élésének tényéből is előbb válik politikailag már kialakulásakor is nehezen kezelhető multikulturalista szakprobléma, mint ahogy esély volna arra, hogy spontán módon fordul majd át a vallások egymással együtt élésének „interreligiózus" formáiba. Peter L. Berger azzal mutatja be a vallási pluralizmus legfőbb nehézségét, hogy „heretikus kényszernek" nevezi a döntést, amelynek során az egyéneknek a rendelkezésükre álló vallási és nem vallási elemekből kell kiválasztaniuk a számukra megfelelő világ építőkockáit. A „hereszisz" a szó alapjelentésének megfelelően a választást, kiválasztást jelenti ebben az esetben, és jól utal az európai vallási tapasztalat viszonylagos egységességével szemben álló kény-

szerre, amelytől a hívő európai lélek az esetek nagy részében inkább távol tartaná magát. Az ismert vallásszociológus szerint a választás két szélső értéke a relativizmus és fundamentalizmus, amelyek elkerülése a vallási és nem-vallási kulturális elemek piacának bőséges kínálatában hatalmas energiát emészt fel. Ugyancsak két szélső érték közti választási kényszert ír le William Schweiker evangélikus etikus. Számára az egyik oldalon az istenélmények túlzó keresése jelenti a realitásból való menekülés útját, míg a másikon az emberi természet határainak bővítése áll (hypertheosis, overhumanization). Mind Berger, mind Schweiker leírása jól bemutatja, hogy miután az ember életformájával, tevékenységével és kapcsolatainak rövidlátó alkalmazásával nem bizonyult elég jó gazdának a rá bízott teremtés őrzésében és a róla való gondoskodásban, szívesebben választja a valóság, ezen belül a valóságos felelősségvállalás előli menekülés útját, akár még nyilvánvalóan megalapozhatatlan igények kinyilvánítása árán is, mint az idő- és energiaigényes inter-kapcsolatok építésének elkezdését.

A világ mai állapotának ismeretében megdöbbentően kevés olyan átfogó munka születik, mint Ferenc pápa *Áldott légy* (Laudato Si') kezdetű enciklikája. Az enciklika megalapozottsága, széles látóköre, reális helyzetelemzése és reményteljes hangvétele azon kevés olvasmány közé tartozik az ember ökológiai felelősségének témakörében, amely egyszerre tudja feltárni a cselekvés szükségességét és a lehetőségek szűkülő voltát, mégis erőt ad a közös gondolkodáshoz és az elhivatott cselekvési döntéshez. A *Közös otthonunk gondozásáról* alcímet viselő körlevél minden jóakaratú embert megszólít, és ezzel, az *oikoumené* fogalmát tágabb értelemben használva, átlépi az egyházi, vallási, felekezeti határokat. Ez a tágabb összefogás megfogalmazódik a szerző sürgető felhívásában is, aki „az egész emberi családot" közös gondolkodásra, „új párbeszéd elkezdésére" hívja „arról, miként építsük bolygónk jövőjét". (LS 14) A pápa tárgyilagosan állapítja meg, hogy a változás legfőbb akadályai a hívők és a nem hívők körében is „a probléma tagadásától a közömbösségig, a kényelmes beletörődésig vagy a technikai megoldásokban való vak bizalomig terjednek". (LS 14) Ha csupán azokat a kérdéseket nézzük, amelyeket Ferenc pápa az egész körlevélen keresztül újra és újra elővesz, az ökumenikus és vallásközi párbeszédek számára is érvényes tematikát kapunk. A világ jelentős keresztény egyházaiban mindenütt születtek nyilatkozatok az elmúlt években a szegények iránti felelősség és a bolygó állapota közötti kérdésekben a technika és hatalomgyakorlás veszélyeiről, a gazdasági fejlődés emberközpontú értelmezéséről, a politikai vezetők tisztességéről szóló viták és általában a helyi politikai viták jelentőségéről. Sok ajánlás hangzott és hangzik el az új életstílus szükségességéről, annak megfelelően, hogy az új életszokások bevezetése a keresztények számára épp annyi nehézséggel jár, mint a nem keresztények vagy vallásilag közömbös emberek

számára. Ferenc pápa „az őszinte és tisztességes vitákat" (LS 16) sürgeti, és itt az olvasó hálásan állapíthatja meg, hogy a 21. század harmadik pápája minden ember számára érthető és elérhető módszert javasol az emberiség előtt álló legnagyobb horderejű kérdések közös feldolgozására.

A föld állapotával kapcsolatos kihívások a katolikus-evangélikus párbeszéd folyamatának legutóbbi ünnepélyes alkalmán, a reformáció elindulására való lundi közös emlékezés két eseményén is megjelentek 2016-ban. Ferenc pápa következetesen foglalja bele az ökológiai felelősséget az irgalmasság teológiai keretébe. Az *Áldott légy* körlevelében a teremtmények létének okaként Isten szeretetét, sőt az „Atya gyengéd szeretetét" jelöli meg, és a gondolatmenet lezárásaként elődjét idézve állapítja meg, hogy a teremtmények világát ismerve és szemlélve az ember „felemelkedhet" az Atya „szerető irgalmasságáig". (LS 77) A reformációról való közös katolikus-evangélikus megemlékezés alkalmából 2016. október 31-én kiadott közös nyilatkozat, a pápának a lundi székesegyházban elhangzott igehirdetésével párhuzamosan, szintén tartalmazza az irgalmasság gondolatát. „Istennek a megfeszített és feltámadt Krisztusban kinyilatkoztatott irgalmas kegyelme" a tartalma a közös tanúságtételnek, de ez rögtön meg is határozza azt, ahogyan egymáshoz fordulunk. Ez utóbbi sem öncélú törekvés azonban. Egyik célja a közös Eucharisztia, de a következő cél már az, hogy együtt védelmezzük az emberek, különösen a szegények emberi méltóságát és jogait, tegyünk az igazság érvényre jutásáért és együtt forduljunk szembe az erőszak minden formájával. A teremtett világ, amely a kielégíthetetlen emberi kapzsiságtól és kizsákmányolástól szenved, nagyban rá van utalva az irgalmasságból fakadó közös fellépésre, mint ahogy a jövő nemzedék is, annak a jogának az érvényesülésekor, hogy örülhessen a teremtett világnak. Ez a rész, amely az *Elkötelezettségünk a közös tanúságtétel mellett* címet viseli, az emberek szívének és gondolkodásának megváltozásáért szóló imádsággal zárul, mely a teremtett világgal való szerető és felelős törődés záloga.

A teremtett világ védelme ezzel a több évtizede tartó katolikus-evangélikus teológiai tisztázás témája lett. Első pillanatban úgy tűnhet, mintha ez a tény elterelné a figyelmet az igazán fontos teológiai munkáról. A teológiai munka fontosságát azonban nem egy olyan belső egyházi élet hitelesítheti, ahol a felek az egymás több évszázados meg nem értéséből fakadó, egymásnak okozott sebek gyógyításával képesek és hajlandóak foglalkozni csupán. Ez a belső rendezés mindenekelőtt szükségesnek és elkerülhetetlennek látszik. Ahogy a nemrég magyar nyelven is megjelent, *A szembenállástól a közösségig* címet viselő dokumentum is igazolja, évtizedek kitartó munkája közel tudja hozni a keresztény egyház tagjait és részeit egymáshoz. Ám Pál apostol Római levélben írt gondolatai arról, hogy a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését, egyértelművé teszi

a keresztények közös fellépésének folyamatos szükséges voltát. Jézus Hegyi beszédben mondott szavai és Isten országáról szóló igehirdetései általában azt az igényt támasztották és támasztják ma is a hallgatókkal szemben, hogy saját megszokott gondjaik birodalmából kilépve képesek legyenek észrevenni: aki megszólítja őket, semmi mással fel nem érő kincsekkel szeretné megajándékozni őket. Ugyan a látható egység létrehozására irányuló teológiai erőfeszítések nagy szerepet játszanak a világkeresztény ség életében, végső soron mégis a keresztények belső ügyéről van szó. A szakbizottsági teológiai egyeztetésekkel párhuzamosan történő közös kiállás minden olyan kérdésben, amelyre a közös teológiai alap alkalmat ad, nem csupán lehetősége vagy kötelessége a keresztény feleknek, hanem életmegnyilvánulásaik hiteles közege is. Mivel a misztika körein kívül is egyre több jelenségről ismerhető fel, hogy „minden mindennel összetartozik" (LS 14), és mivel a keresztények házat, otthont építő tevékenységének az újszövetségi *oikodomeó* szóval kifejezhető, kozmikus jelentősége van, a multi-állapotok inter-kapcsolatokra váltásában nyújtott közös segítség is olyan, sajátosan keresztény feladat, amely biztosan nem válhat az egységesülés hátrányára. Kiváltképpen abban az esetben nem, ha e mögött mindkét fél Isten irgalmát fedezi fel. Ebből következhetnek a föld sebei felé forduló irgalmasság tettei, amelyek indítékát Ferenc pápa gondolatai nyomán az irgalmasság teológiájának keretében lehet elhelyezni, a protestáns teológiák nagy részében pedig Luther irgalmas Istenre találásának következményeként, amely a hálás emberi tettek forrása.